

Turkish Studies

History

Volume 13/16, Summer 2018, p. 95-112

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13931>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Temmuz 2018

✓ Accepted/Kabul: Eylül 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet KÖÇER - Prof. Dr. Davut KILIÇ

This article was checked by iThenticate.

VENEDİK CUMHURİYETİ'NİN İSTANBUL'DAKİ DRAGOMANLARI VE DİL OĞLANLARININ EMEKLİLİK VE AZİLLERİ (1562-1795)

*Volkan DÖKMECİ**

ÖZET

Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki tercüman çırakları en az on sene süren uzun bir eğitim sürecinden sonra dragoman olmuşlardır. Nitelikli bir dragoman olmak için ise bundan daha fazlası, belki 30-40 sene gerekmiştir. Yetenekli bir dragomanın mottosu "tecrübe"dir. Dragomanın tecrübesi İtalyanca, Latince, Türkçe, Arapça, Farsça ve Rumca gibi diller ve Slavca diyalektler hakkında bilgi sahibi olmaktan Osmanlı toplumu, gelenekleri, hukuku ve protokol kurallarıyla ilgili bilgiyi özümsemeye kadar uzanan çok geniş bir alanı kapsamıştır. Bu geniş sahada yaşlı ve tecrübeli dragomanların rolü dil oğlanlarına yol göstermek ve onların Venedik geleneklerini, Hıristiyan inancını ve Venedik Cumhuriyeti'ne olan sadakatlerini yitirip Osmanlı toplumunda kaybolmasını önlemektir. Bu görev tecrübeli dragomanların görev sürelerini uzatmış ve onların emekliliklerinin ertelenmesine sebep olmuştur. Gelenekleri, Hıristiyan kimlikleri ve sadakatlerini yitiren dil oğlanları ve dragomanlar ise Venedik Cumhuriyeti Otoriteleri tarafından azledilmişlerdir. Dragomanların emekliliğinin ertelenmesinin başka bir sebebi de diğer bir sebep Türkçe başta olmak üzere Doğu dillerinde, Venedik Cumhuriyeti ve Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılıklı politikaları, müzakere konuları, mevcut antlaşmalar ve meseleler gibi sahalarda istenilen düzeyde uzmanlaşmış dragomanların yeterli sayıda olmamasıydı. Osmanlı hukuk sistemini iyi bilen ve Osmanlı erkânıyla uzun vadede iyi ve sağlam ilişkiler kurmaya muvaffak olan dragomanların sayısı da azdı. Hastalıklar ve sağlık sorunları bile, ölümcül olmadıkları sürece, bu ertelemenin önüne geçemezdi.

Anahtar Kelimeler: Venedik Cumhuriyeti, dragoman, dil oğlanı, İstanbul, emeklilik ve azl.

**THE RETIREMENT AND THE DISMISSAL OF THE
DRAGOMANS AND THE LANGUAGE BOYS OF THE REPUBLIC
OF VENICE IN ISTANBUL (1562-1795)**

ABSTRACT

The dragoman apprentices of the Republic of Venice in Istanbul went through a long process of education that took at least a decade and then they became dragomans. Being a good-qualified dragoman required much more than that, maybe 30 or 40 years. The motto of a talented dragoman was “experience”. The experience of a dragoman included a very huge areas ranging from having the knowledge of the languages such as Italian, Latin, Turkish, Arabic, Persian, Greek and the Slavic dialects to absorbing the knowledges of the Ottoman society, traditions, laws and protocol rules. In this large area, the role of the elder and experienced dragomans was to guide the language boys and to prevent their lost in the Ottoman society and their loss of the Venetian traditions, the faith of Christianity and their fidelity to the Republic of Venice. This role prolonged the tenures of the experienced dragomans and caused the delay of their retirement while the dragomans and the language boys who lost their traditions, Christian identity and fedelity were dismissed by the authorities of the Republic of Venice. Another reason for the delay of retirement of dragomans was the absence of sufficient number of dragomans who mastered in the Oriental languages, notably Turkish, and in the fields of the mutual politics of the Venetian Republic and the Ottoman Empire, the negotiation subjects, the existing treaties and matters at the desired level. The number of the dragomans who knew the Ottoman judicial system well and who succeeded to establish good and solid relations with the Ottoman high officials in the long term was also low. Even the ailments and the health problems, as long as they were not fatal, could not head off this delay.

STRUCTURED ABSTRACT

The dragomans of the Republic of Venice, like their colleagues who served for other consuls in Istanbul, dealt with a difficult occupation which required some close contact with the plenipotentiary Ottoman officials and a careful following of the critical decisions of the Ottoman Sultan. Some of them had to experience a constraint life away from their homeland, families, relatives and traditions. The ones who were the subjects of the Ottoman Empire permanently lived under the fear of being accused of disobedience by both the Venetian and the Ottoman officials. The unfavourable changes in the political relations between the Ottoman Empire and the Republic of Venice mostly jeopardized them and some of them had to pay the cost with their lives. The language boys, their apprentices were always under the supervision of the Venetian bailos and envoys extraordinary on the grounds that their youthness could render them easily inclined to Islam and the Ottoman traditions. Such a kind of inclination was considered as disobedience and they were punished with dismissal. For being a well-qualified dragoman, the contact was not enough. The dragomans had to be qualified in the Ottoman laws, rules, the running of trade in the Ottoman land besides knowing well about the

Oriental languages like Turkish, Arabic and Persian. Both the difficult conditions which required patience and power of resistance and the miscellaneous information with which the dragoman was equipped rendered the experience and the longanimity of a dragoman a valuable treasure in the sights of the Venetian authorities and diplomats. The difficulty of having an experienced dragoman prolonged the tenure of the existing dragomans and sometimes they had to struggle with the Venetian governors and diplomats who mostly searched for the way to convince them to serve until death and accepted no reason except fatal ailment. Because, the Venetian governors and diplomats were aware of that it was at the expense of the state to permit a dragoman to be retired before the ages of 70s or 80s. They frequently cared about the agelonging funds which were assigned to the education and the progression of the experienced dragoman. They also knew well that the state could be deprived of a gifted and sophisticated informer if they could not substitute for the retired one. This occasion even could lead to a political problem for the Republic of Venice in its relation with the Ottoman Empire.

The documents of the Venetian State Archive give significant information about the retirement of the dragomans of the Republic of Venice in Istanbul. These documents also enable the researcher to make some inference in relation to their retirement conditions, ages and pensions. The resources which give satisfactory information about the pensions concentrate on the 18th century. However, during the study the researcher should be careful about the changing conditions of different periods and peculiarities of the retired dragoman.

According to the information which is given in the documents, the average age of retirement was in between 70 and 80. As for the pension, it was paid annually as 100 cecchini. This amount was fixed with the decree under date of 6th August 1746. For the retirement, the same decree stipulated that the dragomans must have obtained an affirmative vote from the *Collegio* or the Senate in proportion to four-fifth. As for the decrees dated 20th July 1754, 28th January 1761, and 20th March 1773, they guaranteed the lifelong payment of the pension on the conditions of that the dragoman's family must have served the state for a long time and even that there must have been the ones who had dedicated their souls for this cause among the members of the dragoman's family. The decrees dated 11th September and 4th December 1762 also referred to the lifelong pension which was paid as a requirement of gratitude. Some additional fees were paid to the dragomans who had populous families.

As for the reasons for the dismissal of the dragomans and the language boys, they can be counted as unfaithfulness, information leakage, espionage, theft, unqualifiedness and making non-progression in interpreting. Besides those, some of the dragomans and the language boys who renounced their occupations voluntarily due to familial and sanitary causes were tolerated and dismissed. This may stem from that they were not at the critical position and that they were replaceable for the Republic. The skill of the dragoman didnot guarantee a long service under the protection of the Republic of Venice if the espionage and the disobedience were about the matter. Michiele Cernovichio was one of the early dismissed dragomans. Despite of his upper qualification in the

languages such as Turkish, Arabic, Albanian and the Slavic, and his partial knowledge of Persian, he was accused with espionage and information leakage in favour of the Habsburgs and was sentenced to death by the Council of Ten in 1563.

On the contrary to the general inclination, some dragomans did not prefer retirement and they were treated gently and mercifully and supported highly by the Venetian consuls and authorities. In 1641, the Senate decided to assign an assistant dragoman beside Grand Dragoman Giovanni Antonio Grillo who was too old to practice his occupation efficiently. It charged Bailo Giovanni Soranzo with informing the dragoman about the decision and convincing him about the continuity of his former position and his priority in the interpreting issues. Grillo was familiar with the assistant dragoman. It was Paolo Vecchia, his son in law.

The discussion over the retirement brought another discussion to the agendas of the Senate and the Bailo. The monopolization of information by an elderly experienced dragoman was found risky by the Senate. The Senate welcomed warmly the request of Dragoman Grillo for staying on task. However, it did not permit him to monopolize the management and the information in relation to the negotiation and warned the bailo about this matter. According to the Senate it was not a good policy to assume all responsibility just on one dragoman and this prevented others from gaining experience and detracted them from the negotiation which was the main scene where the dragomanship was practiced. The Senate was aware of that monopoly of information on one dragoman would create some problems in the future. In its opinion, the retirement of the dragoman who monopolized the intelligence during his tenure would render the situation more critical.

Briefly, the dragomans took an important role in the Venetian diplomatic matters and this made the dragomans highly precious. A faithful and multitalented dragoman was mostly treated favourably by the Venetian consuls and authorities. However, obedience was the main criteria and it was more preferable than the skill itself. For a long service under the Venetian order, a dragoman had to have both obedience and skill. These both helped a dragoman to maintain his occupation and removed the risk of being dismissed.

Keywords: The Republic of Venice, dragoman, language boy, İstanbul, retirement, and dismissal.

Giriş

1551 senesinde İstanbul'da kurulan Venedik Türk Dili Okulu, Venedik Cumhuriyeti'nin emrindeki tercümanların eğitime verdiği önemin somut bir kanıtıdır. Okulda Türkçe, Arapça ve Farsça'yla ilgili teorik bilgi edinen tercüman çıraklarının pratik sahadaki temel rehberleri yaşlı ve tecrübeli dragomanlardır. Yaşlı dragomanlar böylesine önemli bir görev üstlenirken onların emeklilik meselesi Senato ve Beş Beyler'in kararlarında sıklıkla yer bulmuş, Venedik Devlet Arşivi'nde yer alan kıymetli kaynaklarda ele alınmıştır. Bu belgelere göre Venedik dragomanlarının en yaygın ve en geçerli emeklilik gerekçeleri hastalık ve yaşlılıktır. Venedik Cumhuriyeti makamları devletlerinin emrindeki yaşlı dragomanların ölümcül hastalık oluncaya kadar görevlerinde kalmaları hususunda büyük çaba sarf etmişlerdir (ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg.

46. 1748-1750. 17 Nisan 1748 tarihli karar. s. 62 r). Genç dragomanlar ve dil oğlanları onların engin tecrübesinden mahrum kalmasınlar diye böyle bir tutum sergilemişlerdir. Dragoman ve dil oğlanlarını yanlarında yardımcı olarak görevlendirip emekliliklerini mümkün mertebe ötelemeye çalışmışlardır (ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 61. Memoria Mercantile: Dragomani, Interpreti, Gioveni di Lingua, Utilità et Altro. No: 155. 15 Nisan 1736 tarihli mektup). Kimi dragoman ve dil oğlanları da ailevi ve maddi sorunlar veya sağlıklarıyla ilgili yaşadıkları sıkıntılar yüzünden meslektan azledilmelerini rica etmişlerdir (ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 8. 1591-1594. Baylos Giovanni Moro'ya yollanan 24 Kasım 1590 tarihli mektup. s. 42 r). Bazıları da işledikleri kabahatlerden ötürü Baylos veya Fevkalade Elçi'nin emriyle azledilmişlerdir (ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 47. 1751-1756. Baylos Antonio Diedo'ya yollanan 5 Ağustos 1752 tarihli mektup. s.115 r-115 v ve 116 v).

1-16. ve 17. Yüzyıllardaki Emeklilik ve Azillere Birkaç Örnek

İlk azledilen dragomanlardan biri Michiele Cernovichio'dur. Cernovichio, Türkçe, Slavca, Arnavutça ve Arapça'yı iyi bilen, Farsça'yı da kısmen kullanabilen kabiliyetli bir dragomandır. Osmanlı yasalarını da son derece iyi bilmektedir. Baylos Vekili Andrea Dandolo 1562 tarihli *relazione*'sinde onun Venedik'e son derece sadık olduğunu, Osmanlı sarayında olup bitenleri çok iyi takip ettiğini, saray âdâbını gayet iyi bildiğini ve görevini eksiksiz yerine getirerek Venedik'in adını yücelttiğini ifade etmiştir. Bütün bu beceri ve övgüler onun 1563 senesinde, yani Baş Dragoman olarak atandıktan sadece bir sene sonra, sadakatsizlik iddiasıyla azledilmesini engellemiştir.¹ Tanınmış bir dragoman olan Cernovichio, 1551 senesinde açılan Türk Dili Okulu'nun da ilk hocalarındandır. Habsburglar adına çalıştığı ve Venedik'e ihanet ettiği için 1563 senesinde Onlar Konseyi tarafından ölüme mahkûm edilmiştir.²

Senato, yaşlılık sebebiyle dragomanların emekli olmasına müsaade etse de işinde kalmak isteyenlere kolaylık sağlamaya çalışmış, ömürlerinin sonuna kadar görevde kalmalarını memnuniyetle karşılamış, onları gücendirmekten imtina etmiştir. Mesela; Senato 1641 senesinde Baylos Girolamo Trevisano'ya ilerleyen yaşı, rahatsızlığı ve belirsiz sağlık durumu nedeniyle Dragoman Giovanni Antonio Grillo'nun hizmete yetişemediğinden bahsederek, ona yardımcı olmak üzere yanında başka bir dragomanın görevlendirmesini emretmiştir. Zira dragomanın işini güçlkle yapması yüzünden Osmanlı temsilcileriyle yapılan görüşmelerde yeterince memnuniyet sağlanamamıştır. Baylos, Senato'nun kararını Grillo'ya sağduyu ve tatlı dille anlatmakla görevlendirilmiştir.³ Senato'nun amacı diğer dragomanların onun engin bilgi ve tecrübesinden faydalanmasını sağlamaktır. Baylos Giovanni Soranzo Dragoman Grillo'nun başka bir dragomanla ortak çalışmaktan rahatsız olmasına meydan vermemek ve onu itibarını kaybetmeyeceği konusunda ikna etmekle vazifelendirilmiştir. Diğer yandan Senato, sadece Grillo'nun müzakereyi yönetmesi ve müzakere konuları hakkında yalnızca onun bilgi sahibi olması durumunu doğru bulmamaktadır. Baylos'u da bu konuda uyarılmış, dragomanların her birini müzakereler konusunda bilgilendirmesi gerektiğini ona hatırlatmıştır. Senato'ya göre dragomanlar bilgilendirildikleri takdirde Osmanlı görevlileriyle daha rahat iletişim kurabilecek ve müzakereye dâhil oldukça hem mesleklerinde hem de devlet işlerinde daha çok tecrübe kazanacaklardır. Bu yüzden, Senato Baylos'a müzakereler

¹ Vladimír Ivanovich Lamanskî (1968). *Secret D'État de Venise*, Petersburg: Burt Franklin, s. 70-73; Tommaso Bertelè (1932). *Il Palazzo degli Ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e Le Sue Antiche Memorie*, Bologna: Apollo, Dipnot 106: s. 140; Eugenio Albèri (1840). *Le Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato Durante Il Seccolo Decimosesto*, S. III, C. I, Floransa: Insegna di Clio, s. 161 ve 172.

² Maria Pia Pedani (2011), *Osmanlı Padişahının Adına: İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, Çev. Elis Yıdırım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ek 1, s. 173-174; Michel Lesure (1983), "Michel "Ernovi" Explorateur Secretus à Costantinople", 1556-1563", *Turcica: Revue D'Études Turques*, C. XV, Paris: Éditions Peeters, s. 127-154.

³ ASVe (Archivio di Stato di Venezia). Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 26. 1640-1641. Baylos Girolamo Trevisano'ya yollanan 5 Şubat 1641 tarihli mektup. s. 186 v ve 188 r.

esnasında her bir dragomanın bilgi ve tecrübesinden istifade etmesini tavsiye etmiştir.⁴ Dragoman Grillo, hudut konusundaki tecrübesini ve oğlunu Boğdan Voyvodası'nın kızıyla evlendirerek kurduğu akrabalık bağlarını Venedik'in çıkarları için kullanması sebebiyle *Collegio*'nun büyük övgü ve takdirine mazhar olmuştur. 1644 ve 1645 senelerinde Bosna Paşası'yla olan bazı hudut meselelerinin çözümüne katkıda bulunduğundan ötürü kendisine birtakım hediyeler ihvan edilmiştir. Yeni evlenen oğluna da Venedik'teki akrabalarını ziyaret etmesi için 6 ay izin verilmiştir. Zante'nin haracıyla ilgili mesele konusunda hem Baylos'a hem de Dragoman Grillo'ya baskı uygulanınca, *Collegio* Baylos'u temkinli, sağduyulu ve sakin davranması, kendisinin ve kıymetli dragomanın hayatını tehlikeye atmaması konusunda ikaz etmiştir. *Collegio* Dragoman Grillo'nun hastalığının artması üzerine damadı Dragoman Paolo Vecchia'yı ona yardımcı olması için Venedik'ten İstanbul'a yollamıştır.⁵

Senato, azlini talep eden dragomanlara da müsamaha göstermektedir. 1590 senesinde buna misal olacak bir hadise yaşanmıştır. Eskiden dragoman olan Venedik vatandaşı Melchiorre Spinelli'nin verdiği arzuhale istinaden, artık İstanbul'a dönmesinin gerekli olmadığına karar verilmiş, Baylos Giovanni Moro bu hususta bilgilendirilmiştir.⁶

Bayloslar çok nitelikli olmayan ve sır tutamayan dil oğlanlarını görevden azletmişlerdir. Mesela; Baylos Giovanni Soranzo, 1644 senesinde boşboğaz olması ve pek nitelikli olmamasından dolayı Dil Oğlanı Marco Pace'yi İstanbul'dan uzaklaştırmaya karar vermiştir (1641 senesinde atanan bu dil oğlanı Dragoman Girolamo della Pace'nin oğludur). *Collegio*⁷, onun bu kararını onaylasa da dil oğlanının kötü gidişatı konusunda önyargılı davranmamak için Dalmaçya ve Arnavutluk *Proveditor Generali*'ne de mektup yazmış, onun da fikrini almak istemiştir. Diğer yandan *Collegio*, dil oğlanının Baylos'a olan davranışını herhangi bir detay vermeden kınamış, ona ödenen maaşın liyakat sahibi başka birine ödenmesinin daha münasip olacağını ifade etmiştir.⁸

2-18. Yüzyıl'daki Emeklilik ve Aziller, Bunlarla İlgili Hükümler ve Yasal Düzenlemeler

1724 senesi Temmuz ayında Dragoman Francesco (I) Bruti'nin emekliliği gündeme gelmiştir. *Collegio*, aynı senenin Aralık ayında onun emeklilik mevzusunu Baylos Francesco Gritti'ye hatırlatmış ve şu satırları kaleme almıştır: "Dragoman Bruti'nin kendi isteği doğrultusunda emekli olmasına rıza gösterilmesi uygun olacaktır. Buna ek olarak, diğer dragomanların daha iyi eğitim görmesine aracı olmasını ve bu konuda bilgi toplama hususunda uzun hizmetleri ve verimli zahmetlerinin karşılığı olarak ona bir miktar para ödenmesi için de ortak bir düzenleme yapılsın." *Collegio* Venedik'e dönen Fevkalade Elçi Carlo Ruzzini ve Baylos Giovanni Emo'ya da dragomanın

⁴ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 26. 1640-1641. Baylos Giovanni Soranzo'ya yollanan 11 Nisan, 11 Mayıs, 16 Temmuz ve 18 Eylül 1643 tarihli mektuplar. s. 79 v, 81 v-82 r, 84 v, 86 r, 95 v-96 v ve 103 v-104 r.

⁵ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 28. 1644-1646. Baylos Giovanni Soranzo'ya yollanan 9 Nisan ve 5 Eylül 1644, 13 Mayıs ve 8 Ağustos 1645, 10 Mart, 19 Nisan ve 11 Ağustos 1646 tarihli mektuplar. s. 30 v-31 r, 56 r, 58 r, 149 r, 150 v, 190 v-191 r, 223 r, 225 r, 233 v, 234 v ve 245 v-246 v.

⁶ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 8. 1591-1594. Baylos Giovanni Moro'ya yollanan 24 Kasım 1590 tarihli mektup. s. 42 r.

⁷ Pien Collegio veya Collegio, Doç, 6 Konsey üyesi, Kırklar Suç Meclisi'nin Üç Reisi, 6 Konsey Beyi, 5 Terra Ferma Beyi (Savii della Terraferma), 5 Emir Beyi (Savii agli Ordini) olmak üzere toplam 26 üyeden oluşan karar mekanizmasıdır. Doç olmadığında bu organı en yaşlı Konsey Beyi siyah bir başlık takarak yönetir. Bu karar organı, Senato'da gündeme getirilecek idari ve siyasi konuları belirlemektedir. Senato'yu ilgilendirebilecek diğer konular hususunda da kararlar vermektedir. Bu kurum, konuları Senato'ya taşımadan evvel, yabancı ülkelerin elçileri, devlete bağlı şehirlerin dini temsilcileri ve retoreleri huzuruna çağırıp onlarla görüşmektedir. Bkz. "Colègio", *Dizionario Del Dialecto Veneziano* (1829). (Haz. Giuseppe Boerio), Venedik: Coi Tipi di Andrea Santini e Figlio, s. 139.

⁸ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 28. 1644-1646. Baylos Giovanni Soranzo'ya yollanan 24 Şubat 1644 ve 18 Mart 1645 tarihli mektuplar. s. 110 v, 112 v, 130 r ve 132 r.

emeklilik için verdiği arzuhalin bir nüshasını vermiş, onların bu konudaki fikrini öğrenmiş ve onlardan gerekli bilgileri edinmiştir.⁹

Dragoman Giacomo (I) Fortis tarafından Beş Beyler'e takdim edilen tarihsiz arzuhal, dragomanın emeklilik durumu hakkında önemli bilgiler içermektedir.¹⁰ Dragoman söz konusu arzuhalde 80 yaşını aşması, pek çok hastalığının nüksetmesi ve kendisinde felç (apopleksi) başlangıcının görülmeye başlaması yüzünden tek başına tercümanlık işini yerine getiremediğini belirtmekte, dil oğlanlarından birinin yardımcı olarak yanında görevlendirilmesini rica etmektedir. Arşivdeki sıralamada dragomanın arzuhalinden hemen sonra gelen 3 Şubat 1728 tarihli mektup, Dragoman Fortis'in emekli olma ihtimalinden bahsetmektedir.¹¹ Dragomanın arzuhalini bu mektupla aynı sene yazılmış olmalıdır. 3 Şubat 1671 tarihli bir belge Giacomo (I) Fortis'in dragomanlığa atandığını haber vermektedir.¹² O halde, Giacomo (I) Fortis'in 1671-1728 tarihleri arasında, yani 57 sene boyunca dragoman unvanıyla tercümanlık görevinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Dragoman arzuhalinde 66 senedir devlete hizmet ettiğini ifade etmektedir. O halde, dragoman olmadan önce, 9 sene boyunca dil oğlanı olarak hizmet etmiş olmalıdır. Mektuplarda fedakâr biri olarak tanımlanan dragomanın ricası birkaç sene sonra yerine getirilmiş, Dil Oğlanı Giovanni Brunati dragomanın yanında yardımcı olarak görevlendirilmiştir.¹³ Ancak, Fortis'in sürekli felç atağına uğraması emekliliğini zorunlu kılmıştır. Dragomanın emekli olma ihtimali 1728 senesinde gündeme gelmiş olsa da Beş Beyler, birkaç sene daha onun tecrübesinden istifade etmişlerdir. Zaten, dragoman muhtemelen aynı sene yazılmış olan arzuhalinde emekli olmak istediğinden hiç söz etmemiştir. Fortis, hastalığına ve yaşına rağmen mesleğine devam etme azmini ve işine duyduğu hevesi hiçbir zaman kaybetmemiş, sadece yanına bir yardımcı verilmesini istemiştir.

Aynı senelerde Dragoman Bartolomeo (III) Bruti'nin emekliliği tartışılmıştır. Bartolomeo (III) Bruti, 19 Nisan 1725 tarihli hükümlerle emekliliği kesinleşse de ihtiyaçtan ötürü 1731 senesine kadar İstanbul'da bulunmak zorunda kalmıştır.¹⁴ Uzun seneler dragomanlık yapan Bartolomeo (III) Bruti'nin Venedik'e dönme talebi Baylos Angelo Emo (1730-1734) tarafından Senato'ya iletilmiştir. Ancak *Collegio* ve Senato Osmanlı sarayındaki önemli gelişmeleri takip etmekten mahrum kalmamak için dragomanın bir süre daha görevde kalmasını istemişlerdir. Baylos'a söz konusu dragomanın emekli olmasından sonra yerine başka bir dragomanı sarayda görevlendirmesini emretmişlerdir.¹⁵ 1731 senesinde Venedik'e dönen Bruti, Baylos Emo'nun 49 numaralı *dispaccio*'su ile padişah ve Sadrazam'ın birkaç mektubunu yanında getirmiştir. Yol harcı ve Spilit Karantina Merkezi'ndeki sağlık muayenesi için dragomana 715 duka tahsis edilmiştir.¹⁶

1730 senesinde emekliliği gündeme gelen bir başka dragoman da Isacco Ralli'dir. İstanbul'dan dönen son Baylos Daniele Dolfın (1726-1729) arzuhal takdim eden Dragoman Ralli'nin kıymetli kişiliği ve davranışı hakkında bilgi vermiştir. *Collegio* ve Senato da ilerleyen yaş nedeniyle onun isteğinin yerine getirilmesine karar vermişlerdir. *Collegio* ve Senato devlete uzun seneler gayret

⁹ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 39. 1724-1726. İstanbul'daki Baylos Francesco Gritti'ye yollanan 20 Temmuz ve 6 Aralık 1724 tarihli mektuplar. s. 28 v-29 r, 38 r ve 39 r-40 v.

¹⁰ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 61. Memoria Mercantile: Dragomani, Interpreti, Gioveni di Lingua, Utilità et Altro. No: 155. Giacomo (I) Fortis'in tarihsiz arzuhalini (1728 senesinde yazıldığı tahmin edilmektedir).

¹¹ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Gioveni di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. 3 Şubat 1728 tarihli mektup. No: 5.

¹² ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 61. Fascicolo 1. 3 Şubat 1671 tarihli belge.

¹³ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 61. Memoria Mercantile: Dragomani, Interpreti, Gioveni di Lingua, Utilità et Altro. No: 155. 15 Nisan 1736 tarihli mektup.

¹⁴ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 41. 1730-1732. İstanbul'daki Baylos Angelo Emo'ya (1730-1734) yollanan 10 Aralık 1731 tarihli mektup. s. 177 r ve 180 r-182 v.

¹⁵ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 41. 1730-1732. İstanbul'daki Maslahatgüzâr Kâtip Orazio Bartolini'ye yollanan 15 Nisan 1730 tarihli mektup. s. 79 v ve 80 r-80 v.

¹⁶ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 41. 1730-1732. İstanbul'daki Baylos Angelo Emo'ya (1730-1734) yollanan 1 Eylül, 3 Ekim ve 10 Aralık 1731 tarihli mektuplar. s. 160 r, 162 r, 167 r, 168 v, 177 r ve 180 r-182 v.

ve hevesle hizmet eden hasta durumdaki yaşlı Dragoman Ralli ve onu tedavi etmek için epey uğraşan kıymetli Hekim Testabusa'ya daima minnet duymuşlardır.¹⁷

1739 senesinde Dil Oğlanı Giovanni Andrea Brunati azledilmiştir. Bu dil oğlanından 13 senelik görev süresine rağmen son derece az verim alınmıştır. İstanbul'da kaldığı süre 4 seneyi geçmeyen dil oğlanı normal maaşını da almaya devam etmiştir. *Collegio* ve Senato, 28 Mart 1739 tarihli hükümlerle dil oğlanını Venedik'teyken azletmişlerdir. Verdiği arzuhale istinaden azledilen dil oğlanının ödemeleri de askıya alınmıştır. *Collegio* ve Senato dil oğlanıyla ilgili alınan kararı birkaç ay sonra Baylos Nicolò Erizzo'ya bildirmişlerdir.¹⁸ *Collegio* ve Senato, dil oğlanlarının İstanbul'a dönmesini sağlamak için daha katı tedbirlere başvurmak zorunda kalmışlardır. 1740 senesinde tahsisatları askıya alınan Dil Oğlanı Angelo Tarsia bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu dil oğlanının Venedik'te kalmaktaki ısrarı *Collegio* ve Senato'yu böyle bir önlem almaya zorlamıştır.¹⁹

Kâtip (Scrivan) Marc'Antonio Pizzoni, 1742 senesinde Baylos Nicolò Erizzo'ya takdim ettiği arzuhalede oğlu Dil Oğlanı Tommaso'nun sağlık sorunundan ötürü azledilip yerine diğer oğlu Giovanni Battista'nın atanmasını talep etmiştir. *Collegio* ve Senato aile bireylerini devlet için daha iyi hizmet etmeye teşvik etmek istediklerinden ötürü bu talebin işleme konulmasına karar vermişlerdir. Ailenin kıymetli bir aile olması ve sağlığı bozulan dil oğlanının yeterince verimli çalışmama ve hazineye fazladan yük olma ihtimali de bu kararı almalarında etkili olmuştur.²⁰ Dil Oğlanı Giovanni Rosolem de 1743 senesinde azledilmiştir. Onun azliyle ilgili kararın bir nüshası Onlar Konseyi Reisleri'ne bilgilendirme amacıyla teslim edilmiştir.²¹ Disiplinsiz davranışları yüzünden azledilen Rosolem, 1 sene sonra af dileyerek göreve geri dönmek istemiştir. Baylos Simeone (II) Contarini (1739-1742) *Collegio* ve Senato'ya takdim ettiği yeminli raporda Dil Oğlanı Giovanni Rosolem'in Venedik'e görev iadesi için arzuhal takdim ettiğinden bahsetmiştir. *Collegio*, yaptıklarından pişman olan eski dil oğlanının cezasını yeterince çektiğini düşünmüş ve onun göreve iade edilmesi şeklinde görüş bildirmiştir. *Collegio*, bu konudaki son sözü o an görevde olan Baylos Giovanni Donado'ya bırakmıştır.²² Baylos Donado, Giovanni Rosolem'in görevine dönmesini onaylamıştır. *Collegio*, onun 1745 senesi Aralık ayında İstanbul'a dönmesine karar vermiş, o sırada görevde olan Baylos Francesco Venier'i (1745-1748) bu konuda bilgilendirmiştir.²³

Dragoman Gasparo Bigaglia 1744 senesinde emekli olmak için Baylos Nicolò Erizzo'ya bir arzuhal takdim etmiştir. Baylos Giovanni Donado (1742-1745) ve selefi Baylos Nicolò Erizzo (1739-1742) söz konusu arzuhal hakkında *Collegio*'ya bilgi vererek dragomanın talebini Venedik makamlarına iletmişlerdir. Venedik'e 25 senedir kabiliyet, sadakat ve tecrübeyle hizmet eden dragoman, ilerleyen yaşı sebebiyle meslekten el çekmek istemiştir. Dragoman Bigaglia devlet çıkarlarını korumak uğruna zaman zaman kendi hayatını tehlikeye atmış, böyle davranarak devletin kendisine minnet duymasını sağlamıştır. *Collegio* ve Senato devletin minnet borcunu ödemek adına ona ayda 4 sekene maaş bağlamışlardır. Dragoman Bigaglia bunun dışındaki bütün ödemelerden

¹⁷ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 41. 1730-1732. Fevkalade Elçi ve Baylos Angelo Emo'ya (1730-1734) yollanan 23 Aralık 1730 ve 28 Ağustos 1732 tarihli mektuplar. s. 116 r, 120 r, 241 v ve 243 v.

¹⁸ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 44. 1739-1741. Baylos Nicolò Erizzo'ya (1739-1742) yollanan 5 Aralık 1739 tarihli mektup. s. 85 r ve 86 r-86 v.

¹⁹ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 44. 1739-1741. Baylos Nicolò Erizzo'ya (1739-1742) yollanan 11 Haziran 1740 tarihli mektup. s. 119 r ve 120 r.

²⁰ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 45. 1742-1747. Baylos Giovanni Donado'ya (1742-1745) yollanan 27 Temmuz 1743 tarihli mektup. s. 92 r.

²¹ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 45. 1742-1747. 25 Mayıs 1743 tarihli pregadi. No: 43. Baylos Giovanni Donado'ya (1742-1745) yollanan 25 Mayıs 1743 tarihli mektup. s. 82 r ve 83 v.

²² ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 45. 1742-1747. Baylos Giovanni Donado'ya (1742-1745) ve halefi Baylos Francesco Venier'e (1745-1748) yollanan 6 Şubat 1744 tarihli mektup. s. 150 r-150 v.

²³ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 45. 1742-1747. Baylos Francesco Venier'e (1745-1748) yollanan 23 Aralık 1745 tarihli mektup. s. 296 r-296 v.

feragat etmiştir. Devlet onun emekli olmasıyla senede 252 sekene tasarruf etmiştir.²⁴ *Collegio*, Bigaglia'nın ödemelerini 1745 senesi Haziran ayında detaylı bir şekilde gözden geçirmiş, emekliliği 30 Nisan 1744 tarihinde başlatılan dragomanın 6 aylık alacağı olduğunu tespit etmiş ve ona toplu olarak 24 sekene ödemiştir.²⁵

Dragoman ve dil oğlanlarının sınırsız, daha doğrusu süresi belirsiz izin almalarını engellemeye çalışan Venedik Senato ve *Collegio*'su 6 Ağustos 1746 tarihli hükümlerle²⁶ meseleye çözüm getirmişlerdir. Söz konusu hüküm yaşı ilerlemiş, sağlık sorunu yaşayan ve hizmet görmeye elverişli olmayan dragomanların bir an önce emekli edilmelerini ve ücretlerinin düşürülmesini öngörmektedir. *Collegio* ve Senato, Baylos ve Beş Beyler Hâkimliği'ni yolladıkları mektuplarla bu hüküm hakkında bilgilendirmişlerdir. Mesela, Dragoman Antonio Darduin, ilerleyen yaşı ve sürekli nükseden rahatsızlığı sebebiyle 2 real 296 sekene tutarındaki tahsisatla 4 aylık izne çıkarılmıştır. 4 ay içinde İstanbul'a dönerse işine devam edebilecek, dönemezse senelik sadece 100 sekene tahsisat ile emekli edilecektir ve kendisine hiçbir zaman bundan daha büyük bir miktar verilemeyecektir. Gaspere Bigaglia adlı dragoman da ilerleyen yaşı sebebiyle 4 sekene aylıkla emekli edilmiştir. Söz konusu hükme göre, dragomanların emekli olabilmesi için de *Collegio* veya Senato'dan 4/5'lik kabul oyu almaları gereklidir. Onlara senede 100 sekene'den fazla para verilmeyecektir. İlerleyen yaş ve hastalık gibi sebeplerin mesleğin yapılmasını engellemesi ve bu bilgilerin Baylos, Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları Hâkimi ve Beş Beyler Hâkimi tarafından doğrulanması da şarttır.²⁷

1747 senesinde Dragoman Francesco Sanfermo'nun emekliliği gündeme gelmiştir. Beş Beyler Hâkimi, Dragoman Francesco Sanfermo'nun rahatsızlığı hakkındaki üzücü haberi *Collegio*'ya iletmış, onun verdiği bilgiler *Collegio*'da okunmuştur. Beş Beyler Hâkimi onun emekli olmasından başka bir çözüm yolu olmadığını, dragomanın da bunu talep ettiğini dile getirmiştir. 36 senedir devlete hizmet eden dragoman İstanbul'daki görevi sırasında bir süre zindanda kalmak zorunda kalmış, 3 sene Doğu Akdeniz'deki Donanma Generalliği'nde, 6 sene Dalmaçya'da hizmet sunmuş, işinde gösterdiği kabiliyet ve verim sebebiyle devletin takdirini kazanmıştır. Senato da onun emekliliğini onaylamıştır. 6 Ağustos 1746 tarihli hüküm gereği kendisine emekli maaşı olarak senede 100 sekene tahsis edilecektir. Devlete uzun süredir hizmet etmiş olması, ölümcül bir vaziyetin söz konusu olması, ailesinin kalabalık olması ve yardıma ihtiyaç duyması gibi faktörler onun emekli olmasını sağlamıştır. Dragomanın emekliliği 17 Şubat 1747 tarihinde *Collegio*'da oylanmıştır.²⁸

1752 senesinde Dil Oğlanı Marco Bonifaccio'nun azli gerçekleşmiştir. Etrafa epey borçlanan dil oğlanı, Baylos konutundan epey bir para ve mücevher çalarak sahte belgelerle Çanakkale Boğazı üzerinden firar etmiştir. Baylos Antonio Diedo (1751-1754) Venedik'e mektup yazarak yaşanan hadiseyi *Collegio*'ya bildirmiştir. *Collegio* da onun yazdığı mektubun birer nüshasını Beş Beyler Hâkimi ile Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları Hâkimi'ne vererek dil oğlanı aleyhinde yürütülecek dava için gerekli hazırlıkları yapmalarını emretmiştir. *Collegio* yaptığı incelemelerden sonra, Baylos'a söz konusu dil oğlanının tam borcunu öğrenmesi, onu dil oğlanlığından azletmesi ve tüm haklardan mahrum etmesini emretmiştir. *Collegio* etrafa borçlu olması sebebiyle bu dil oğlanının gizlice ticaret yapmış olabileceğini düşünmüş, bu konudaki yasağı Baylos'a hatırlatmıştır.²⁹ Baylos Diedo, Dil Oğlanı Marco Bonifaccio'nun etrafa olan borcunu kapatmak için onun İstanbul'da kalan

²⁴ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 45. 1742-1747. 30 Nisan 1744 tarihli pregadi. s. 121 r-121 v.

²⁵ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 45. 1742-1747. 12 Haziran 1745 tarihli pregadi. s. 264 v.

²⁶ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 7.

²⁷ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 45. 1742-1747. 6 Ağustos 1746 tarihli karar. s. 321 v-322 r.

²⁸ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 46. 1748-1750. 17 Nisan 1748 tarihli karar. s. 62 r.

²⁹ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 47. 1751-1756. Baylos Antonio Diedo'ya (1751-1754) yollanan 5 Ağustos 1752 tarihli mektup. s. 115 r-115 v ve 116 v.

mal ve eşyalarını satmıştır. *Coadiutore* Giovanni Battista Alberti bu konuda kendisine yardımcı olmuştur.³⁰

Dragomanlık gibi zahmetli bir görevi İstanbul'da senelerdir başarıyla icra eden Dragoman Giovanni Antonio Calegari, 1752 senesinde hastalık sebebiyle emeklilik talebinde bulunmuş, bunun için muhtelif hekimlerden yeminli rapor almıştır. Beş Beyler Hâkimi ile Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları Hâkimi, Dragoman Calegari'nin Venedik'e yollanan arzuhalini dikkatle incelemişler ve emekli olması yönünde görüş bildirmişlerdir. *Collegio*, 6 Ağustos 1746 tarihli hükmü esas alarak dragomana ömrü boyunca senede 100 sekene emeklilik maaşı ödenmesine karar vermiştir. Emeklilik kararından sonra dragomanın çalışırken aldığı 296 sekene tutarındaki senelik maaşı da kesilmiştir.³¹

Beş Beyler Hâkimi, Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları Hâkimi ve Venedik'e dönen Baylos Andrea da Lezze (1748-1751) ve Baylos Antonio Diedo (1751-1754) *Collegio*'ya takdim ettikleri raporlarda Dragoman Giovanni Mascellini'nin değerli hizmeti ve emeklilik durumu hakkında önemli bilgiler ortaya koymuşlardır. 80'li yaşlarda olan dragoman mesleğini 60 sene boyunca savaş barış demeden sadakat, tutku ve büyük bir titizlikle icra etmiştir. Dragoman Mascellini arzuhalinde adını taşıdığı dedesinin uzun bir süre Venedik'e hizmet ettiğiinden, devlet çıkarlarını korumak hususunda büyük fedakârlık gösterdiğinden, bu uğurda Yedi Kule Zindanları'nda esir düşerek büyük acılar çektiğinden bahsetmiştir. Dragoman Giovanni Mascellini, babası Francesco (I) Mascellini, kız kardeşi ve iki yeğenden oluşan ailesi Mora'da savaşın patlak verdiği zamanlarda bütün malını kaybetmiş, aile fertleri canlarını zor kurtarmışlardır. Bunca sıkıntıya katlanmayı başaran Dragoman Giovanni Mascellini yaşı epey ilerlediğinden ve sürekli rahatsızlandığından ötürü emekli olmaya karar vermiş ve 1758 senesinde Venedik makamlarına bir arzuhal takdim etmiştir. *Collegio* ve Senato, dragomanın bu talebini yerinde bularak onun emekli olmasına karar vermişlerdir. Dragomanın tedavi masraflarını göz önünde tuttuklarından ötürü ona senelik emekli maaşı olan 100 sekene'yi ödemekle yetinmemişler, maaşını 118 sekene ve 2 real'e yükseltmişlerdir. Zira dragomana ödenen paranın hazineye pek fazla yük olmayacağını düşünmüşlerdir.³² Beş Beyler Hâkimi Dragoman Giovanni Mascellini hakkında yürüttüğü araştırma ve incelemeyi 1759 senesi Ağustos ayı içinde tamamlamış, nihai kararı *Collegio*'ya iletmiştir. Söz konusu kararda 2 Eylül 1758 tarihli hükümle emeklilik işlemleri başlatılan Mascellini'nin ilerleyen yaşı nedeniyle emekliliğini Venedik'te geçireceğinden bahsedilmiştir. *Collegio* bu kararı son derece adil bulmuş ve işleme konması için onay vermiştir.³³

7 Ocak 1762 tarihli mektuba göre sağlık sorunları nedeniyle İstanbul'daki görevine geri dönemeyen Dragoman Antonio Navone'nin 6 ay Venedik'te kalmasına müsaade edilmiştir. Bu sürede maaşı ve diğer ödemeleri de kesilmeyecektir. 1 Şubat 1765 tarihli mektupta Dil Oğlanı Donato Sanfermo'ya da 6 aylık erteleme verilmiş, ancak bu ertelemenin nedeni belirtilmemiştir.³⁴ 4 Nisan 1778 tarihli mektup, Antonio Navone'nin sağlık durumunun geçen onca süreye rağmen hâlâ düzelmediğini haber vermektedir.³⁵ Navone, kendisine bahşedilen Yol Dragomanı görevinden de aynı sebeple feragat etmek zorunda kalmıştır. 8 Şubat 1780 tarihli mektupla da dragomanın

³⁰ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 47. 1751-1756. Baylos Antonio Diedo (1751-1754) ve halefi Baylos Antonio Donado'ya (1751-1754) yollanan 16 Kasım 1754 tarihli mektup. s. 227 r ve 229 r.

³¹ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 47. 1751-1756. 14 Eylül 1752 tarihli pregadi. s. 124 v.

³² ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 48. 1757-1762. 2 Eylül 1758 tarihli pregadi. s. 94 v-95 r; ASVe. Deputati e Aggiunti alla Provvisione del Denaro Pubblico. Reg. 167. Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları'nın 26 Ağustos 1758 tarihli kararı. s. 106 r; Francesca Lucchetta (1984), "Una Scuola di Lingue Orientali a Venezia nel Settecento: Il Secondo Tentativo", *Quaderni di Studi Arabi*, C. 2, Roma: Istituto per L'Oriente Carlo Alfonso Nallino, s. 53-54.

³³ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 48. 1757-1762. 11 Ağustos 1759 tarihli pregadi. s. 117 v.

³⁴ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 25.

³⁵ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 58.

emekliliğinin kesinleştiği bildirilmiştir.³⁶ Antonio Navone, tercümanlık gibi çok çalışma gerektiren zor bir mesleği İstanbul'un tehlikeli çevresinde 40 sene boyunca icra etmiştir. Navone, dil oğlanı ve dragoman olduğu zamanlarda yürüttüğü faaliyetlerle kabiliyet, tecrübe ve sadakatini ortaya koymuştur. Dragoman bütün bu başarılarına güvenerek emekli olmak için arzuhal takdim etmiştir. Dragoman, 70 yaşına yakın olması ve yaşadığı rahatsızlıklar sebebiyle İstanbul'dan uzaklaşmak istemiş, emekliliğin bunu mümkün kılacağına kanaat getirmiştir. Venedik'e dönen Bayloslar Paolo Renier (1771-1775) ve Bartolomeo Gradenigo (1775-1778), Beş Beyler Hâkimi ve Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları Hâkimi bu dragoman hakkında sundukları raporlarda onu kabiliyet ve liyakat sahibi biri olarak tanımlamışlardır. Onlara göre dragoman liyakati ve kabiliyeti sayesinde devlete hizmet etmenin de ötesine geçmiş, adeta bir danışman ve bir uzman (cattarate) görüntüsü çizmeye başlamıştır. Hepsisi de dragomanın sükûnete ihtiyacı olduğu kanısındadır. *Collegio* ve Senato, onların bu görüşüne katılarak dragomanın emekli olmasına karar vermişlerdir. Dragoman, emekliliği başladığı günden itibaren, 6 Ağustos 1746 tarihli hüküm gereğince, senede 100 sekene maaş alacaktır. *Collegio* ve Senato, dragomanın emekli maaşının ömür boyu ödenmesine karar vermişlerdir. Çünkü 11 Eylül ve 4 Aralık 1762 tarihli hükümler devletin minnet duyduğu dragomanlara ömür boyu emekli maaşı ödemesini öngörmektedir. Dragoman da onlardan biridir. Ailesinden kimse devlet için canını vermemiş olsa da aile fertleri dragomanlık mesleğini bütün meziyetlerini ortaya koyarak icra etmişler ve daima devletin çıkar ve faydasını göz etmişlerdir. *Collegio* ve Senato da dragoman ve haysiyet sahibi ailesinin rahata kavuşmasını istemişlerdir.³⁷

Beş Beyler Hâkimi, Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları Hâkimi ile Venedik'e dönen Bayloslar Francesco Foscari (1757-1761) ve Pietro Correr (1761-1764) *Collegio* ve Senato'ya sundukları raporlarda Dragoman Marino Calavrò-Imberti'nin kabiliyet ve başarısından bahsetmişlerdir. Onların verdiği bilgilere göre, bu dragoman Anabolu'nun Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi sırasında çocukken esir alınmıştır. Esareti sırasında öğrendiği Türkçe sayesinde daha sonra dil oğlanı olarak görev almış, bazen ücretli bazen gönüllü olarak tercümanlık hizmetinde bulunmuştur. Kendisine verilen bütün görevleri başarıyla yerine getirmiş ve bu sayede Venedik'in takdirini kazanmıştır. Ancak son zamanlarda gerek ilerleyen yaşı gerek yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle işini randımanlı yapamaz hale gelmiş, bu yüzden 1766 senesinde arzuhal takdim ederek emekliliğini talep etmiştir. *Collegio*, onun kıymetli bir dragoman olması ve daha önce Giovanni Maria Calegari, Giovanni Mascellini ve Iseppo Volta adlı dragomanlar için benzer kararın alınması sebebiyle emeklilik talebini kabul etmiş ve ona senede 100 sekene emeklilik maaşı ödenmesine karar vermiştir. Söz konusu karar, hem *Collegio* hem de Senato'nun 4/5 kabul oyuyla alınmıştır.³⁸

Collegio ve Senato, 1766 senesinde Dragoman Alvise Franceschi'nin emekli olmasına karar vermişlerdir. 6 Ağustos 1746 tarihli hükmü inceledikten sonra dragomana 100 sekene emekli maaşı bağlamışlar ve bunun ömür boyu ödenmesini münasip görmüşlerdir. Dragoman Franceschi, bitkin durumda olması, devletin kendisinin ve kıymetli ailesinin hizmetine duyduğu minnet sebebiyle emekli edilmiştir. 26 Kasım 1766 tarihli toplantıda alınan karar, hem *Collegio* hem de Senato'nun 4/5 çoğunluk kabul oyuyla işleme konmuştur.³⁹

Senato'nun yolladığı mektupların bir kısmı Mağrip ve civarında görev alan dragomanların akıbeti hakkında bilgi vermektedir. Donato Sanfermo bu dragomanlardan biridir.⁴⁰ Beş Beyler Hâkimliği ve iki uzman profesörün verdiği yeminli bilgiler, Dragoman Donato Sanfermo'nun ciddi

³⁶ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 62.

³⁷ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 55. 1779-1781. 8 Şubat 1780 tarihli pregadi'ler. No: 88 ve No: 89. s. 170 v-171 r.

³⁸ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 50. 1765-1766. 22 Kasım 1766 tarihli pregadi. s. 223 v.

³⁹ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 50. 1765-1766. 14 Şubat 1766 tarihli pregadi. s. 246 v.

⁴⁰ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. 20 Aralık 1772 tarihli mektup. No: 38.

bir fiziksel rahatsızlık yaşadığını, biraz iyileşse de çok katı bir tedavi sürecinden geçtiğini ortaya koymaktır. Kendisi, Trablusgarp ve Cezayir’de hevesle hizmet etmiş olmasının avantajıyla Fas Krallığı’ndaki elçiliğin yeni kadrosunda da yer almıştır. Oradaki yönetimin yavaş işleyen bürokrasisi, onun ikameti konusunda bir takım engeller çıkarmış, aynı yönetim daha sonra İstanbul’a dönmek istediğinde gitmesine müsaade etmemiş, önemli bir mevzunun olduğu bahanesiyle kendisini alıkoymuştur. Sağlığı da gitmesine izin vermemektedir. Senato, 20 Temmuz ve 10 Şubat 1769 tarihli hükümleri incelemiş ve devletin bu dragomana cömert davranması gerektiği sonucuna varmıştır. Beş Beyler Hâkimi de Sanfermo’nun dragomanlık maaşı olmadan Fas’ta bulunmak zorunda kaldığını haber vermektedir. 5 yıllık konsolosluk görev süresi 25 Nisan 1771 tarihinde sona eren dragoman, 1 Mayıs’tan bir sonraki senenin Nisan ayına kadar sadece 6 aylık tahsisat alabilmiştir. Beş Beyler Hâkimi, Konsey’den dragomanın sağlık durumunu dikkate almasını rica etmiş ve onun dragoman unvanını hâlâ taşıdığını söylemiştir. Konsey de meseleye ona göre münasip bir çözüm getirecektir.

Donato Sanfermo’nun hastalığı iki sene içinde iyice ağırlaşmış, emekliliği zorunlu hale gelmiştir. En sıkıntılı zamanlarda bile Venedik’e hizmet eden bu dragoman, Trablusgarp ve Cezayir’de de pek çok zorlukla karşılaşmış ve yaşadığı bu zorluklar pek çok belgeye konu olmuştur. Bu dragoman, çok önceden beridir Bayloslar ve diğer devlet görevlilerinden takdir görmektedir.⁴¹ Mağripli korsanlarla ilgili mesele yüzünden 1762-1766 seneleri arasında Trablusgarp’a yollanan Venedik gemilerinin komutanı Giacomo Nani ile onun Konsey üyesi olan kuzeni Alvise Emo, Sanfermo’nun Mağrip’teki işlerle ilgilenirken işini tam, verimli ve tecrübeyle yapmaktan geri durmadığına ve bunun devlet işlerine önemli katkı sağladığına şahitlik etmişlerdir. İstanbul’dan dönen Bayloslar Giralomo Ascanio Giustinian (1767-1771) ve Paolo Renier (1771-1775), Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları Hâkimi, Beş Beyler Hâkimi ve Dalmaçya *Proveditor Generali* onun ağır hasta olması nedeniyle hizmet edemeyeceği ve emekliliği hak ettiği konusunda görüş birliğine varmışlardır. 20 Temmuz ve 10 Şubat 1769 tarihli hükümler de bu görüşü desteklemektedir. Senato da böylesine tecrübeli ve saygıdeğer vatandaşlarıyla hemfikir olmuş, dragomanı 6 Ağustos 1746 tarihli hükme⁴² uygun olarak senelik 100 sekene maaşla emekli etmiş ve bu maaşa da aylık 6 sekene zam yapmıştır. Bu da senede 72 sekene demektir. Konsey, 1772 Mart ayında da Fas Konsolosu Dragoman Donato Sanfermo’nun hastalık sebebiyle görevden istifasını onaylamış ve onu bu görevden azletmiştir. Onu azledden 5 senelik görevi boyunca gösterdiği başarı ve emeği takdir etmiştir.⁴³

Donato Sanfermo, biraz iyileşmesine rağmen hastalığı sıkı bir bakımı gerektirdiğinden ötürü Konsolosluk görevine geri dönememiştir. Dragoman ne Fas’ta ikâmet edecek durumdadır ne de hastalığı İstanbul’a gitmesine el vermektedir. Ancak Beş Beyler Hâkimi onun dragomanlık tahsisatının kesilmemesi şeklinde karar almış ve bu kararını 20 Temmuz ve 10 Şubat 1769 tarihli hükümlere dayandırmıştır. Beş Beyler Hâkimi onun dragomanlığa yavaş yavaş geri dönmesini, en azından hastalığının izin verdiği ölçüde Venedik’teki işleri takip etmesini önermiştir. 25 Nisan 1772 tarihinde Sanfermo’nun konsolosluk görevi sona ermiş, Mayıs ayından itibaren ona dragoman maaşı ödenmiştir.⁴⁴ Ancak dragomanın hastalığı konusunda yeminli rapor hazırlayan iki tıp profesörü ise onun aile ocağı olan Zadar’ın temiz havasından istifade etmesini ve birkaç ayı orada geçirmesini

⁴¹ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. 14 Nisan 1774 tarihli mektup. No: 43.

⁴² ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 7.

⁴³ Fas Konsolosu Donato Sanfermo’nun 23 Kasım 1771 tarihli hükümle görevden el çekmesine müsaade edilmiş ve 1772 senesinin Nisan ayında bu gerçekleşmiştir. Onun yerine, başka biri atanıncaya kadar Konsolos Yardımcısı’nın geçici olarak işleri üstlenmesine karar verilmiştir. Bkz. ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 52. 1770-1773. 5 Mart ve 5 Eylül 1772 tarihli pregadi’ler. s. 164 r ve 186 v-187 r.

⁴⁴ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 52. 1770-1773. Collegio’nun 20 Kasım 1772 tarihli kararı. s. 194 r-194 v.

tavsiye ve rica etmişlerdir. Beş Beyler Hâkimi de aile şefkatinin iyileşme sürecinde faydalı olacağına kanaat getirmiş ve onun 6 aylık izin süresini Venedik yerine Zadar'da geçirmesine müsaade etmiştir. Dragomanın iyileşip daha iyi hizmet sunacağını ümit ettiğinden ötürü böyle bir karar almıştır.⁴⁵ Dragoman Sanfermo, 1774 senesinde kesin olarak emekli olmadan önce hastalığının üstesinden gelerek İstanbul'da hizmete başlayabilmiş, zor günlerini büyük ölçüde geride bırakarak bir süre orada çalışabilmiştir. Venedik'in en sıkıntılı zamanlarında İstanbul'da hizmet ederken devlete epey faydası dokunmuştur. Bununla birlikte dragomanın Trablusgarp, Cezayir ve Fas'taki hizmeti sırasında karşılaştığı zorluklar belgelerle ortaya konmuş, Senato tarafından her zaman dile getirilmiştir. Dragoman Donato Sanfermo'yla birlikte Mağrip'te görev alan Komutan Giacomo Nani ve Komutan Angelo Emo da Mağrip'teki zor koşullara yakından tanık olmuşlardır. Beş Beyler Hâkimi, Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları Hâkimi, Venedik'e dönen Bayloslar Pietro Correr (1761-1764) ve Giovanni Antonio Ruzzini (1764-1767) ve Dalmaçya-Arnavutluk *Proveditor Generali*, bahsi geçen dragomanın ciddi ve hayati tehlike oluşturacak bir hastalık olmadıkça hizmetten geri durmayacağı fikrinde birleşmişlerdir. Bunun dışında, 20 Temmuz ve 10 Şubat 1769 tarihli kararlarla onun birkaç ödül nişanesiyle emekli edileceğinin işaretini vermişlerdir. Senato bu muteber ve tecrübeli vatandaşlarıyla seve seve aynı fikri paylaşmış, dragomanın bu iyi dileklere layık olduğuna kanaat getirmiştir. Emekli edilen dragoman, 6 Ağustos 1746 tarihli hüküm gereğince, diğer dragomanlar gibi ayda 6 sekene emeklilik maaşı alacaktır. Senato, uzun süredir verimli hizmet sunan, yorulmak bilmeden çalışan ve şerefli bir aileye sahip olan dragomanı bu şekilde takdir etmiş, onu sefil ve fakir bir halde bırakmak istemediğinden ötürü devletin merhametini ona göstermiştir.⁴⁶

Sağlık sorunu dragomanın sadece emekli olmasına neden olmamakta aynı zamanda İstanbul'a dönüşün ertelenmesine yol açmaktadır. Baylos Paolo Renier'in (1771-1775) Yol Dragomanı olarak atanan Francesco (II) Bruti sağlık sorunu nedeniyle görevden feragat etmek için arzuhal vermiş ve İstanbul'a dönüşünün 8 ay ertelenmesini talep etmiştir.⁴⁷ Konsey, takdim edilen sağlık raporunu dikkate alarak dragomanın bu talebini kabul etmiştir. Senato, Beş Beyler Hâkimi'nden bilgi aldıktan sonra kararı onaylamıştır. Dragomanın maaşında kesinti yapılmasına karar verilmiştir. Dragoman Bruti'nin sağlık durumu zaman geçtikçe daha da kötüleşmiştir. Dragoman, kilosundan kaynaklanan her zamanki rahatsızlığı ve aşırı vücut salgısının yan etkileri sebebiyle mesleğini yapamaz hale gelince, Venedik makamlarına arzuhal takdim etmiş ve emeklilik talebinde bulunmuştur. Hayati tehlikesi bulunduğu hususunda bir tıp profesöründen yeminli rapor da almıştır. Dragomanlık gibi zor ve zahmetli bir mesleği 35 sene gibi uzun bir süre başarıyla yerine getiren Bruti, hem İstanbul hem de Venedik'te görev almıştır. Venedik'e dönen Bayloslar onun tecrübe ve sadakate dayalı hizmetinden övgüyle bahsetmişlerdir. Bruti Senato'nun da takdirini kazanmıştır. Venedik'e dönen Bayloslar, Beş Beyler Hâkimi, Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları Hâkimi dragomanın epey rahatsız olduğunu ve nefes almakta epeyce zorlandığını rapor etmişlerdir. Venedik'e dönen Fevkalade Elçi Paolo Renier (1774-1775) de onun çalışabilecek durumda olmadığını belirtmiştir. *Collegio* dragomanın emeklilik talebini kabul etmiş, 6 Ağustos 1746 tarihli hüküm gereği ona 100 sekene senelik maaş bağlamıştır. *Collegio*, 23 Şubat 1768 tarihli hükmü esas alarak dragomana ömür boyu maaş ödenmesine karar vermiştir. Eski zamandan beri devletin faydası için çalışan, tercümanlık hizmeti veren veya orduda görev alan kıymet ve haysiyet sahibi ailelerin ömür boyu maaş almasını öngören bu hükme dragomanın ailesi de dâhil edilmiştir.⁴⁸

⁴⁵ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 52. 1770-1773. Collegio'nun 29 Temmuz 1773 tarihli kararı. s. 242 v-243 r.

⁴⁶ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 53. 1774-1776. Baylos Paolo Renier'e (1771-1775) yollanan 14 Nisan 1774 tarihli mektup. s. 21 v-22 v.

⁴⁷ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 61. Memoria Mercantile: Dragomani, Interpreti, Gioveni di Lingua, Utilità et Altro. No: 155. 8 Haziran 1776 tarihli mektup. No: 46.

⁴⁸ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 61. Memoria Mercantile: Dragomani, Interpreti, Gioveni di Lingua, Utilità et Altro. No: 155. 30 Ocak 1776 tarihli mektup. No: 49; ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 53. 1774-1776. 30 Ocak 1776 tarihli 105 ve 106 numaralı pregadi'ler. s. 207 r-207 v.

Dil Oğlanı Giovanni Battista Calegari'nin kariyeri kısa süreli olmuştur. Dil Oğlanı Giovanni Battista, 1782 senesinde olumsuz sağlık koşulları ve yaşı ilerleyen annesine karşı olan sorumlulukları nedeniyle meslekten feragat etmek için arzuhal vermiştir.⁴⁹ Konsey, o ana kadar gösterdiği fedakâr hizmetten ötürü dil oğlanının lehinde karar almıştır. *Collegio* Başhaznedâr'ına verilen emre göre, hâkimlik fonlarından karşılanan erzak parası ve diğer ödemeler dil oğlanına iade edilecektir. Söz konusu dil oğlanı iyileştiğinde Fas ve Mağrip Sahili'ndeki diğer konsolosluklarda yeniden hizmet edebilecektir. Bu hakkı 23 Ocak 1767 tarihli hükümle korunmuştur.⁵⁰

Dil Oğlanı Agostino Bruti, 1770 senesinde atanmış olmasına rağmen, yaşadığı hastalıktan ötürü Venedik'ten hemen ayrılamamış, bir süre izinli sayılmıştır.⁵¹ *Collegio* ve Senato, sağlık durumundan ötürü onun 4 ay Venedik'te kalmasına müsaade etmişlerdir.⁵² Dil Oğlanı Bruti sağlığı bir türlü düzelmeyince tedavi görmek için işten feragat etmek zorunda kalmıştır. 23 Ocak 1750 tarihli hüküm⁵³ gereğince mesleğinde 10 seneyi aştığından kendisine senelik 18 sekene maaş bağlanmıştır. 15 senedir Venedik'e hizmet eden dil oğlanının meslekten feragati 20 Mart 1786 tarihli mektupla görevdeki Baylos'a bildirilmiştir.⁵⁴

1781 senesinde de Dragoman Demetrio Ralli'nin azli gerçekleşmiştir. Demetrio Ralli dragoman olarak atanmasının üzerinden çok süre geçmeden arzuhal takdim ederek görevden azledilmesini talep etmiş, Senato da bunu onaylamıştır. Böylece onu dragoman olarak atanmasına karar veren 12 Mayıs 1781 tarihli Dukalık emri geçerliliğini yitirmiştir. *Collegio* ve Senato, Baylos Andrea (II) Memmo'ya onun azliyle boşalan dragoman kadrosuna başka birini atamasını emretmişlerdir.⁵⁵

Dil Oğlanı Giovanni Battista (II) Calegari, yaşı ilerleyen annesiyle ilgilenmek istemesi ve kendi sağlık durumunun kötüleşmesi sebebiyle 1782 senesinde mesleğinden azledilmeyi talep etmiştir. *Collegio*, hizmetini takdir ve memnuniyetle karşıladığı dil oğlanının rahat etmesi için azledilmesini onaylamıştır. Ancak *Collegio* onun 23 Ocak 1767 tarihli hüküm gereğince iyileştiğinde işine geri dönebileceğini ve Fas ve Mağrip'teki diğer konsolosluklarda görev alabileceğini ayrıca ifade etmiştir. *Collegio*, bu dil oğlanının mesleğini sadakat, kabiliyet ve kusursuzlukla yapması sebebiyle böyle bir öneride bulunmuştur.⁵⁶

Dragoman Giovanni Bellato, önce dil oğlanı sonra dragoman olarak İstanbul, Doğu Akdeniz, Arnavutluk ve Venedik'te (Beş Beyler Hâkimi'nin emrinde) 46 sene boyunca hizmet etmiş, 75 yaşına geldiğinde yaşadığı sağlık sorunlarını sebep göstererek emeklilik talebinde bulunmuştur. Venedik'e dönen Bayloslar Bartolomeo Gradenigo (1775-1778) ve Andrea (II) Memmo (1778-1781), Beş Beyler Hâkimi ve Para Tedarik Vekil ve Yardımcıları Hâkimi verdikleri raporlarda onun kabiliyet ve liyakat sahibi bir dragoman olduğundan söz etmişlerdir. Senato onun sadık, özenli ve

⁴⁹ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. 30 Ocak 1782 tarihli mektup. No: 67.

⁵⁰ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 10.

⁵¹ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. 21 Şubat 1777 tarihli mektup. No: 57.

⁵² ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. 23 Temmuz 1785 tarihli mektup. No: 82.

⁵³ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 9.

⁵⁴ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 84.

⁵⁵ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 55. 1779-1781. Baylos Andrea (II) Memmo'ya (1778-1781) yollanan 11 Haziran 1781 tarihli mektup. s. 213 v ve 215 r-215 v.

⁵⁶ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg.56. 1782-1784. 30 Ocak 1782 tarihli pregadi'ler. No: 75 ve No: 76. s. 62 r-62 v.

yorulmak bilmez hizmetini bizzat takdir etmiş ve emekli olmasını onaylamıştır. *Collegio* ve Senato, 6 Ağustos 1746 tarihli hükmü esas alarak, dragomana senede 100 sekene emekli maaşı ödenmesine karar vermişlerdir. 20 Temmuz 1754, 28 Ocak 1761 ve 20 Mart 1773 tarihli hükümleri incelemişler ve Bellato'yu ömür boyu maaş almaya layık görmüşlerdir. Onun emekliliğiyle ilgili karar 1785 senesinin Mayıs ayında çıkmıştır.⁵⁷

Dragoman Ralli, Baylos Nicolò Foscarini'nin (1788-1792) 162 numaralı *dispaccio*'da bahsettiği üzere, Venedik makamlarına 1791 senesinde bir arzuhal takdim ederek emekli olmayı ve Venedik'e gitmeyi talep etmiştir. Hem görevli Baylos Foscarini hem de Venedik'e dönen Bayloslar'dan oluşan kurul onun bu talebini uygun görmüşlerdir. Ancak, onun gitmesiyle İstanbul'da Bâb-ı Âli'yle ilgili işleri takip edecek bir dragomana ihtiyaç duyulmuş, Dalmaçya ve Arnavutluk *Proveditor Generali*'ne Dragoman Giovanni Maria Mascellini'yi İstanbul'a yollaması emredilmiştir. Bu dragomanın Dragoman Ralli'nin yerini almasına karar verilmiştir. Dragoman Mascellini'nin yerini de Dragoman Antonio Calegari olarak *Proveditor General*'in yanına yollanmıştır.⁵⁸

Senelerdir dragomanlık gibi zor bir mesleği icra eden, faydalı hizmetiyle *Collegio* ve Senato'dan takdir gören Dragoman Giovanni Ralli 1795 senesinde Venedik makamlarına arzuhal takdim ederek işten azledilmeyi talep etmiştir. Baylos Foscari, *Collegio* ve Senato'nun emri üzerine bu meseleyle ilgilenmiş, işine tutkuyla devam etmesi için dragomanı teşvik etmeye çalışmıştır.⁵⁹ Ancak Foscari Dragoman Ralli'nin iş yükünü hafifletmeye karar vermiş, dil oğlanları arasında yaşı en büyük olan Giovanni Battista (III) Navone'yi onun yardımcısı olarak görevlendirmiştir. Baylos'un onu seçmesinde sakin ve sessiz mizacının payı büyüktür. Ralli yanına yardımcı atansa da emekli olmak konusunda ısrarcıdır. Baylos dragomanın bu ısrarından ötürü başta biraz hayal kırıklığı yaşamış, ancak daha sonra ona hak vermiştir. Ralli sağlık sorunları sebebiyle bedenlen yıprandığını, çalışamayacak durumda olduğunu ve ömrünün son günlerini istirahat ederek geçirmek istediğini belirtmiştir. Foscari, Venedik'e yazdığı 25 Nisan 1795 tarihli *dispaccio*'da Dragoman Ralli'nin Baylos Girolamo Zulian (1785-1788) zamanından beridir tercümanlık işlerine pek iştirak edemediğini, daha ziyade Dragoman Giovanni Maria Mascellini'nin bu işlerle ilgilendiğini ifade etmiştir. Dragoman Ralli ise geçici olarak dil oğlanlarına hocalık yapmaktadır. Ancak Baylos, bu kadar yükselmiş birinin hocalıkta kalmasını doğru bulmamış, bu konudaki fikrini Venedik'e iletmiştir. Baylos, Senato'dan Ralli'ye Dalmaçya ve Arnavutluk'taki Generallik'te bir paye vermesini rica etmiş, dragomanın ancak oradan gelebilecek gelirle rahat geçinebileceğini belirtmiştir. Ailesindeki pek çok ferdi yitiren yaşlı dragomanın sağlığı deniz yolculuğunu kaldırabilecek vaziyette de değildir.⁶⁰

Beş Beyler serisinin 955 numaralı dosyasında bulunan defterde azledilen dil oğlanları ve emekli olan dragomanların tahsisat durumu hakkında bilgi verilmektedir.⁶¹ 1774 ve 1786 seneleri arasındaki dönemi kapsayan bu kayıtlar incelediğinde aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır:

⁵⁷ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 57. 1785-1786. 14 Mayıs 1785 tarihli pregadi'ler. No: 14 ve No: 15. s. 43 v-44 r.

⁵⁸ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 59. 1791-1794. Baylos Nicolò Foscarini (1788-1792) ve Dalmaçya *Proveditor Generali*'ne yollanan 3 Eylül 1791 tarihli mektuplar. s. 32 r-32 v.

⁵⁹ ASVe. Senato. Deliberazioni. Registri. Costantinopoli. Reg. 60, 1795-1796. Federico Foscari'ye (1792-1796) yollanan 6 Haziran 1795 tarihli mektup; aynı tarihli pregadi'ler, No: 24, No: 25 ve No: 26. s. 39 v ve 40 v.

⁶⁰ Franca Cosmai ve Stefano Sorteni (1996). *Dispacci da Costantinopoli di Ferigo Foscari 1792-1796*, C. 1-2, Venedik: Malcontenta, Baylos Federico Foscari (1792-1796) tarafından yollanan 25 Nisan ve 10 Temmuz 1795 tarihli 148 ve 158 numaralı *dispaccio*'lar, s. 489-490 ve 522.

⁶¹ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 62.

Tablo 1- İstanbul'daki Venedik Dragomanları ve Dil Oğlanlarının Azl ve Emeklilik İşlemleri, Bu İşlemlerle İlgili Alınan Kararların Tarihleri ve Ödenen Tahsisatların Miktarları (1774-1786):

Sayı	Adı	Azl ve Emeklilik İşlemi	Azl ve Emeklilik Kararının Tarihi	Tahsisat (Sekene/Zecchini)
1	Donato Sanfermo	Dragomanlıktan emekli olmuştur.	14 Nisan 1774	Senelik tahsisat: 100. *14 Nisan 1774 tarihli hükümlerle ⁶² maaşına ayda 6 sekene zam yapılmıştır. Senelik: 72 Senelik Net Maaş: 172.
2	Francesco Bruti	Dragomanlıktan emekli olmuştur.	30 Ocak 1776	Senelik tahsisat: 100. *23 Şubat 1768 tarihli hükümlerle ⁶³ maaşına önceden ayda 6 sekene zam yapılmıştır. Senelik: 72 Senelik Net Maaş: 172.
3	Antonio Navone	Dragomanlıktan emekli olmuştur.	8 Şubat 1780	Senelik tahsisat: 100. *11 Eylül 1762 tarihli hükümlerle ⁶⁴ maaşına önceden ayda 6 sekene zam yapılmıştır. Senelik: 72. *4 Aralık 1762 tarihli hükümlerle ⁶⁵ maaşına önceden ayda 4 sekene zam yapılmıştır. Senelik: 48. Senelik Net Maaş: 220
4	Giovanni Bellato	Dragomanlıktan emekli olmuştur.	14 Mayıs 1785	Senelik tahsisat: 100. *20 Ocak 1754 tarihli hükümlerle ⁶⁶ maaşına önceden ayda 6 sekene zam yapılmıştır. Senelik: 72 sekene. *28 Ocak 1761 tarihli hükümlerle ⁶⁷ maaşına önceden ayda 6 sekene zam yapılmıştır. Senelik: 72 sekene. *20 Mart 1773 tarihli hükümlerle maaşına önceden ayda 6 sekene zam yapılmıştır. Senelik: 72 Senelik Net Maaş: 316
5	Agostino Bruti	Dil oğlanıyken görevden feragat etmek zorunda kalmıştır. Kendisine düşük de olsa senelik tahsisat bağlanmıştır.	11 Mart 1786	Senelik tahsisat: 18 sekene

⁶² ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 43.

⁶³ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 31.

⁶⁴ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No:18.

⁶⁵ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 19.

⁶⁶ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 14.

⁶⁷ ASVe. Cinque Savii alla Mercanzia. No: 955. Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario. No: 17.

Sonuç

Venedik Devlet Arşivi belgeleri, İstanbul'daki Venedik dragomanlarının emeklilikleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Belgeler, onların emeklilik koşulları, yaşları, emekli maaşları hakkında da birtakım çıkarımlarda bulunmayı mümkün kılmaktadır. Emeklilik maaşı hakkında tatmin edici bilgi veren kaynaklar 18. Yüzyıl'da toplanmışlardır. Belgelerde verilen bilgilere göre dragomanların emekli olma yaşı ortalama olarak 70 ve 80 arasındadır. Emekli maaşı ise sene bazında, 100 sekene olarak ödenmektedir. Bu maaş miktarı 6 Ağustos 1746 tarihli hükümlerle sabitlenmiştir. Aynı hüküm dragomanların emeklilik için *Collegio* veya Senato'dan 4/5'lik kabul oyu almalarını şart koşmuştur. 20 Temmuz 1754, 28 Ocak 1761 ve 20 Mart 1773 tarihli hükümler ise dragomanın ailesinin devlete uzun süredir hizmet etmiş olması ve hatta aile mensupları arasında bu uğurda canını feda edenlerin olması gibi şartlarla maaşın ömür boyu ödenmesini garanti altına almaktadır. 11 Eylül ve 4 Aralık 1762 tarihli hükümler de minnet gereği ödenen ömür boyu maaşa atıf yapmışlardır. Kalabalık ailesi olan kıymetli dragomanlara emekli maaşının dışında da ek ödemeler yapılmıştır.

Dragoman ve dil oğlanlarının azledilme nedenleri ise sadakatsizlik, casusluk, bilgi sızdırma, hırsızlık, yeterli kabiliyette olmama ve tercümanlıkta ilerleme gösterememe şeklinde sıralanabilir. Bunun yanında, ailevi ve sağlıkla ilgili sebeplerden ötürü mesleklerinden gönüllü olarak feragat edenlere de müsamaha gösterilmiş ve azledilmişlerdir.

Özetle, dragomanlar Venedik'in diplomatik meselelerinde önemli rol oynamışlardır. Bu da onları ziyadesiyle değerli kılmıştır. Sadık ve çok kabiliyetli bir dragoman Venedik elçi ve yetkililerinden çoğunlukla iyi muamele görmüştür. Bununla birlikte, sadakat temel ölçüttür ve beceriden daha çok tercih edilmiştir. Bir dragoman Venedik'in emri altında uzun bir süre boyunca hizmet edebilmek için, sadakat ve becerinin her ikisine sahip olmalıdır. Bu iki şey, dragomanın mesleğini sürdürmesini sağlamış ve azledilme tehlikesini ortadan kaldırmıştır.

KAYNAKÇA

A-Venedik Devlet Arşivi (Archivio di Stato di Venezia)

Cinque Savii alla Mercanzia, No: 61, Memoria Mercantile: Dragomani, Interpreti, Gioveni di Lingua, Utilità et Altro, No: 155.

Cinque Savii alla Mercanzia, No: 955, Registro dei Dragomani e Giovani di Lingua in Costantinopoli: Decreti del Senato dal 1719 al 1787 con Sommario, No: 5; No: 7; No: 9; No: 10; No: 14; No:17; No:18; No: 19; No: 25; No: 31; No: 38; No: 43; No: 57; No: 58; No: 62; No: 67; No: 82; No: 84.

Deputati e Aggiunti alla Provisone del Denaro Pubblico, Reg. 167.

Senato, Deliberazioni, Registri, Costantinopoli, Reg. 8, 1591-1594; Reg. 26, 1640-1641; Reg. 28, 1644-1646; Reg. 39, 1724-1726; Reg. 41, 1730-1732; Reg. 44, 1739-1741; Reg. 45, 1742-1747; Reg. 46, 1748-1750; Reg. 47, 1751-1756; Reg. 48, 1757-1762; Reg. 50, 1765-1766; Reg. 52, 1770-1773; Reg. 53, 1774-1776; Reg. 55, 1779-178; Reg. 56, 1782-1784; Reg. 57, 1785-1786; Reg. 59, 1791-1794; Reg. 60, 1795-1796.

B-Kaynak Eserler

Albèri, Eugenio (1840). *Le Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato Durante Il Seccolo Decimosesto*, S. III, C. I, Floransa: Insegna di Clío.

C- Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Bertelè, Tommaso (1932). *Il Palazzo degli Ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e Le Sue Antiche Memorie*, Bologna: Apollo.
- Cosmai, Franca ve Stefano Sorteni (1996). *Dispacci da Costantinopoli di Ferigo Foscari 1792-1796*, C.1-2, Venedik: Malcontenta.
- Dizionario Del Dialetto Veneziano* (1829). “Colègio”, (Haz. Giuseppe Boerio), Venedik: Coi Tipi di Andrea Santini e Figlio, s. 139.
- Lamanskĩ, Vladimĩr Ivanovich (1968). *Secret D'État de Venise*, Petersburg: Burt Franklin.
- Lesure, Michel (1983). “Michel “Ernovi” Explorateur Secretus à Costantinople, 1556-1563”, *Turcica: Revue D'Études Turques*, C. XV, Paris: Éditions Peeters, s. 127-154.
- Lucchetta, Francesca (1984). “Una Scuola di Lingue Orientali a Venezia nel Settecento: Il Secondo Tentativo”, *Quaderni di Studi Arabi*, C. 2, Roma: Istituto per L'Oriente Carlo Alfonso Nallino, s. 21-61.
- Pedani, Maria Pia (2011). *Osmanlı Padişahının Adına: İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, Çev. Elis Yıdırım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.